

Nagy Odön

HALÁL ÉS TEMETÉS HARIBAN

Hari Alsó-Fehér megyében fekszik. 1947-ben, amikor az adatokat gyűjtöttem, a marosújvári járáshoz tartozott. A jelzett időben mintegy 160 református lakosa volt, hagyományőrző, egyházas nép, amelynek végső menedéke az anyanyelv tűzhelye, a templom és az egytanerős iskola volt az abszolút többséget jelentő görögkeleti vallású román-ság között. Hagyományőrző mivolta miatt láttam érdemesnek, hogy az akkori adatokat majdnem fél évszázad után feldolgozzam, és megmentsem a feledéstől, mielőtt az ottani magyarság teljesen eltűnik a román tengerben. Ma ugyanis már csak 55 lélekből áll Hariban a református gyülekezet, és a marosnagylaki anyaegyház filiája.

Haldoklás

A haldoklást *húzásnak* nevezik. *Húz már, csak a mejiből szuszog.* A haldokló ember mellett nem szabad sírni, mert akkor nem tud meghalni, illetve a sírással meghosszabbítják a szenvedéseit. Ha pedig már beállt a halál, a sírással *felsíratják* (felsírják) a halálból. Szász Márton szerint éppen a napokban történt, hogy egy öregasszony haldoklott, az őt körülvevő öt leánya nekifogott sírni, s úgy felsírták, hogy még ma is szuszog, de se nem él, mert már nem tud magáról, se nem halt meg. Akit *felsírnak*, sokáig kínlódik, és nehezen tud meghalni.

Id. Szakács Józsefné ezt nem hiszi, mert — véleménye szerint — aki meghalt, azt semmivel se lehet feltámasztani.

Mi történik a halott lelkével?

Egyesek szerint három napig még a ház körül tartózkodik, vagyis addig, amíg a testét a koporsóval együtt a földbe nem temetik. Addig mindent lát, ami holtteste körül történik. Szász Marci szerint a testből kiszálló lélek behúzódik a szoba egyik sarkába, s ott *leskelődik*, hogy lássa, mi történik a testével.

Hogy mi lesz a lélek sorsa a halál után, erről megoszlanak a vélemények: 1. Felmegy a mennybe. Ott beszélget az anyjával, vagy már együtt van a korábban meghalt gyermekeivel; 2. A feltámadáskor új testbe költözik, illetve némelyek szerint a megelevenedő régi testébe költözik vissza.

A halál beálltakor a tükröt letakarják egy fekete kendővel, azért, hogy valamelyik élő a tükörbe betekintve nehogy megpillantsa benne a halottat, s megirtózzék tőle.

A halott elkészítése a nagy útra

Ezután meleg vízzel, ronggyal és szappannal megmossák a halottat. A férfi halottat férfi, a nőt asszony mossa meg. A férfit megborotválják. A halottmosók idősebb emberek, akik nem félnek a halotttól. A mosást a halottas ágyon végzik. Utána felöltöztetik a halottat. A férfi halottra tiszta inget húznak, s erre esetleg — de nem minden esetben — *fekete lájbit* is, de *ujjast* és *harisnyát* (szűk posztónadrágot) nem. Vagyis ingbe és gatyába öltöztetik. A fejéhez nyáron posztókalapot, télen báránybőr sapkát (kucsmát) helyeznek.

Az asszonyra *pendelyt*, *inget*, *fersinget*, erre *surcot* (kötényt) és *lájbit* húznak. A fejére *keszkenyőt* (fejkendői) helyeznek, de annak két szárát nem kötik össze, hanem csak keresztbe teszik az áll alatt. Ugyanis a ruhákon semmit sem kötnek meg, se be nem gombolnak. Ezt azzal magyarázzák, hogy különben a hátramaradott hozzátartozók nem tudnak megházasodni, illetve férjhez menni. (Kocsis Jóska harangozóról mondották annak idején — első feleségének halála után —, hogy azért nem tud újránősülni, mert a Róza inge ujjá be volt gombolva. Ugyanezt Kocsis Jóska úgy mondta el, hogy első felesége virasztása idején — miközben ő fáradtan ledőlt a csűrben, s ott mély álomba merült — a kifeslett harisnyája alatt a térdén *kihúztak a gatyájából egy szálát, s ezáltal úgy megkötötték*, hogy két évig semmiképpen sem sikerült megházasodnia. Csak miután sokat járt a román papokhoz, akik *szolgálatot csináltak* érte, akkor szabadult fel a kötés alól, s kapott második feleséget, akivel ma is él.

A halott lábára *házigyócsból* vagy kendervászonból varrt zokniforma *papucsot* húznak.

Allát háromujjni széles fekete szalaggal vagy fekete fejkendővel kötik fel. Szemét pedig lenyomják, hogy ragadjon le, mert a nyitott szemű halottól sokan megirtóznának. Ha a szemhéjak nem ragadnának le, két fémpénzt tesznek rájuk, ezeket a koporsó lezárásakor a koporsóba teszik.

Ezalatt elkészítik a *nyújtópadot*. Ez úgy készül, hogy két *mosószék*-re három szál, kb. kétméteres deszkát tesznek, vagy pedig a *szekér fenéksövénnyét* (fenékeszékáját) teszik rájuk, erre egy *surgyét*, amire három párnát raknak. A halott dereka alá *összeréteelt* (összetűrt) *pokrót*-ot. Most a *nyújtópadra* három összevarrt *szőrlepedőt* (szőttes gyapjú-

takarót) terítenek úgy, hogy a mosószékek lába ne lássék ki. Erre egy kenderből szőtt lepedő jön, erre pedig két *kendő* (törülköző) úgy, hogy egyet a vállá alá, egyet a dereka alá aurgyéra keresztbe tesznek, amiknél fogva két-két ember a halottat a nyújtópadról leemelje, és behelyezze a koporsóba. Ugyanakkor egy férfi a lábát, egy pedig a fejét fogva segítkezik.

A nyújtópadat s később a koporsót az *elsőház* (utcára néző szoba) ablaka közé, az ajtóval szemben helyezik el. A felöltöztetett halottat, amíg a koporsót és a szemfedőt megveszik, a nyújtópádon letakarják egy erre a célra tartogatott nagy fekete kendővel. Csak ezután jelentik a halálesetet a papnak, aki engedélyezi a harangozást, aminek ezt a részét *szaggatásnak* nevezik. A harangszó után elindulnak a *halottlátók*.

A koporsót általában a helyi asztalos készíti, de egyesek a marosújvári *koporsóstól* vásárolják a szemfedővel együtt.

A virrasztó

A halottvirrasztás, ha a ház csak egy szobából áll — ami manapság csak ritka eset —, *ugyanabban a szobában történik*, amelyikben a halott van *kinyújtóztatva*. Ha a háznak két szobája van, akkor a *hátsóházban* ülnek le a virrasztók. A virrasztás estétől kb. hajnali három óráig tart, de olykor virradatig is. Amikor a virrasztó férfi belép a halottas szobába, ezt mondja: *Az Isten nyugtassa meg a meghaldogultat, az élőkét vigasztalja, s őrizze meg a rossztól*. A virrasztók az asztalnál vagy asztaloknál foglalnak helyet, és kártyáznak. Akik nem férnek oda, beszélgetnek. *Filkóba* és *huszonegybe* játszanak és *plágáznak*. Eközben vidáman beszélgetnek, viccelődnek, de nem énekelnek. Éjfélkor bort vagy pálinkát adnak a virrasztóknak. Hat embernek bort, mert hat ember *jádzik egy helyt*.

A virrasztóba a legközelebbi rokonokon kívül azok mennek, akik tudnak kártyázni. A fehérnépek csendesen beszélgetnek.

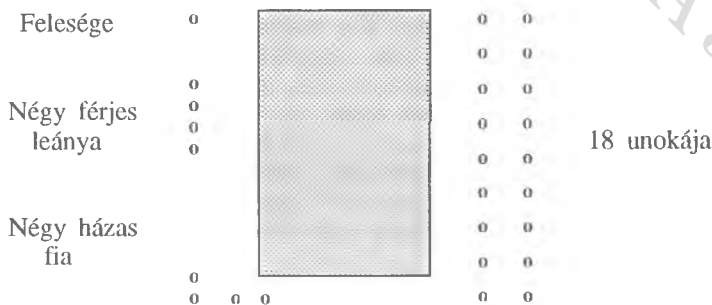
A halott hasára, amíg a nyújtópádon van, többnyire sarlót tesznek, hogy ne puffadjon fel, de a koporsóba nem teszik bele a sarlót. A koporsóba gyaluforgácsot, s a halott feje alá forgáccsal töltött kispárnát tesznek, hogy kényelmesen feküdjék. A gyaluforgácsra egy ócskább lepedőt terítenek, s erre helyezik a halottat, amikor a nyújtópadról átteszik a koporsóba. Utána a halottra ráborítják a *szemfedele*t, ami a marosújvári üzletből vásárolt fátyol. A halott szája felett, az arc szélességében meghasítják a szemfedelet, hogy *kapjon levegőt*.

Amíg a halott a házban van, *nem nyitják ki az ablakot, hogy ne fűvődjék fel a test*.

A temetés

A temetés általában a harmadik nap délutánján történik, de ha a halál éjjel előtt állott be, és a gyászosok rá tudnak készülni a temetésre, akkor már a második nap délutánján. Amikor a *gyűlőt* húzzák (harangozzák), összegyűl a gyásznép. A pap a ház előtti, udvarra tett asztal mellett énekel az énekesekkel, amíg a házból kihozzák a halottat. De előzőleg a fedelet ráteszik a koporsóra. Azonban a halottat általában nem bocsátják el üres kézzel. A gyermeknek beteszik a koporsóba a játékszerét. Amikor id. Szakács Jóska Pista nevű tizenegy éves fia meghalt, a koporsójába melléje tették a juhörző *matyukás* botját is, mert nagyon szerette a juhokat őrizni. Szász János idős apja lájbizsebébe egy fél liter pálinkát s a bal kezébe pénzt tettek, azért, hogy az öregnek legyen mit innia a másvilágon. A leányok haját szalaggal két *ágba* (copfba) fonva mellükre teszik, mindkét kezükbe, de a legények kezébe is, zsebkendőt tesznek. A leányok feje köré virágokat, a legények bundasapkájába, illetve kalapjába — ha a haláleset nyáron következett be — élővirág bokrétát. Hogy miért, arra adatközlőim nem tudtak mást mondani, mint azt, hogy *így szokás*. A koporsó fedelét csak a temetési szertartás megkezdése előtt teszik reá a koporsóra, tehát akkor, amikor a pap megérkezik.

A koporsó körül a hozzátartozók rokonsági fok sorrendjében állnak fel. Első a *hitestárs*, ha a halott házas volt, ő a halott fejéhez áll. Ha legény vagy leány volt, akkor egyik felől az anyja, a másikon az apja áll. Mellettük a koporsó két oldalán a testvérei öregség szerint, majd a nagybátyák és nagynénék, mögöttük — ha sokan vannak — az unokatestvérek, és csak utánuk a sógorok és ányók, ez utóbbiak határozott rend nélkül. Szemléltetésül közlöm az id. Szász József koporsója melletti felállást:

Az egyházi szertartás

A leszegzett fedelű koporsót jó időben a ház elé tett két székre, rossz időben a csűrbe viszik. (Az öregek szerint régebben mindenkit a csűrbe vittek.) A koporsót úgy helyezik el, hogy a halott lábbal a kapu felé legyen. Fejéhez teszik az asztalt, ami mögött a pap áll az énekekkel. A koporsó két oldalához székeket visznek a legközelebbi hozzátartozók számára, hogy a prédikáció alatt leülhessenek.

Régezte az Agendás könyvben előírt liturgia végén a pap felolvasta a család férfi rokonai által megírt búcsúztatót, de ma már nincs név szerinti búcsúztató, amelyben a halott búcsúzott a hátramaradottaktól. Akkor, akinek a nevét olvasták, hangosan felsírt, ha az illető nőszemély volt.

A koporsót az udvarról úgy viszik ki, hogy a halott lába a kapu felé áll, mintha kimenne a kapun. Több adatközlő szerint ez azért van, hogy a halott ne térjen vissza.

Az elhantolás

A sírt három-öt férfi, a halott komái és jóemberei ássák meg a *temetőpásztor* vezetésével. A sírt úgy ássák, hogy a halott feje nyugatra, a lába keleti irányba kerül, vagyis nyugat—keleti irányú. Erről azt mondják, hogy *a halott keletre néz*. Sz. M. szerint ez azért van, hogy a halott *nyugugyék*.

Az egyházi szertartás végeztével a koporsót két kötélén leeresztik a *gödörbe*. Ekkor ez egyik sírásó leszakít egy vagy több darabocskát a szemfedőből, amivel *a temetés estéjén* — a szemfedődarabot szénre téve — *megfüstölik magukat, hogy ne irtózzanak a halottól*. Ugyanígy füstölhetnek a halott hajából levágott hajtincessel is.

Megvan a sírgödörbe való göröngydobás szokása is. Ennek egyik magyarázata, hogy így fejeződik ki a halott iránti szeretet. A második magyarázat szerint így *nem izzad a göröngydobó keze*. A harmadik magyarázat szerint *a kézzel dobott föld nehezebb, mint amit lapáttal dobnak a gödörbe*. A negyedik szerint *így hamarabb elfelejtik*.

A gyermekeknek *ódalpadmalyt*, a felnőtteknek *fenékpadmalyt* csinálnak, vagyis a gödör fenekén nyugvó koporsó fölé fosznideszkából padolást készítenek. Ennek azt az okát adják, hogy így a föld nem hull egyenesen a koporsóra, s ezáltal az élők nem kell hallják a föld okozta dübörgést.

Az egyes nemzetségek tagjai egymás mellé temetkeznek, vagyis az ún. nagycsaládi temetkezés dívik. Ennek szemléltetésére közlöm a Szász nemzetség sírjait:

Id. Szász József
Szász János
Id. Szász József testvére
— " —

8.	Szász Samu	az 5. Szász nagyobbik fia
7.	Szász János	az 5. Szász kisebbik fia
6.	Szász Samu	az 1—3. Szász nagybátyja
5.	Szász István és unokája: Pista	
4.	Szász Illés	
3.	Szász Ferenc	fia ifj. Ferenc és leánya, Kati
2.	Szász János	és fia ifj. János
1.	Id. Szász József	

Mellettük van a Barabások sírhelye és külön a Szilágyi úr (egykori kisnemes, földbirtokos) családi sírhelye, Szilágyi Géza gránit sírköve.

Szász Marci szerint régebben csak a nemesi eredetű halottak hozzártartozóinak állítottak sírkövet. Az egyszerű embereknek (az egykori jobbágyok utódainak) még fejfát sem állítottak, hanem csak egy karót fejtől s egyet lábtól. Mintegy két évtized óta fejfát tesznek a halott fejéhez, a lábához pedig két lábfát, amelyek karvastagságú, gömbölyű tölgyfa karók.

A tor

A sír felhantolása után következik a *tor*. A torban az asztalfőn a *szószóló* ül, mellette a sírásók és az ács, aki a padmaj blánáit és a fejfát kifaragta, a többiek, ahol érik. A torba inkább csak a férfiak mennek, az asszonyok közül csak a legközelebbi rokonok. Először az asszonyok ülnek *asztalba*, ők gyorsan végeznek az evéssel, s utánuk a férfiak.

A tor étrendje: laskaleves, főtt tyúkhús rántott pityókával és paradicsommártással. Az ital: pálinka.

A gyász

A gyász ideje közeli rokonok elhalálása esetén egy év, távolabbi rokonok esetében hat hét. A gyászoló nem énekel világi nótákat, nem táncol, nem mulat; a legények nem tesznek bokrétát a kalapjukba, a leányok *kifonják a hajukat*, vagyis nem fonnak bele szalagot.

Az asszonyok a temetéskor feketébe öltöznek, a férfiak a hétköznapi ruhájukban mennek a temetésre, a kalapjukra vagy a karjukra nem tesznek fekete szalagot.

Adatközlők: Joó Miklós, 38 éves
Kocsis József, 42 éves
Magyari József, 42 éves
Id. Szakács Józsefné, 67 éves
Szakács Miklós, 31 éves
Szász Márton, 39 éves
Szász Mártonné, 38 éves